

LA DIRECCIÓ D'AGRICULTURA DE LA REIAL ACADÈMIA DE CIÈNCIES NATURALS I ARTS DE BARCELONA (1766-1808)

Pasqual Bernat

Centre d'Estudis d'Història de la Ciència. UAB

Paraules clau: Agronomia, segle XVIII, Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, Catalunya.

The agricultural section of the Reial Acadèmia de Ciències Naturals i Arts de Barcelona (1766-1808)

Summary: *This paper explains the main meaning of the agricultural section of the Reial Acadèmia de Ciències Naturals i Arts de Barcelona between 1766 and 1808. We will know which were the activities of this section and who were the men that constituted it.*

Key words: *Agronomy, Eighteenth century, Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, Catalonia.*

1. Els inicis

Malgrat que des dels inicis de la Reial Conferència Fisicomatemàtica de Barcelona, l'agricultura va constituir-se en una de les seves seccions, no sembla, pel que es desprèn de l'anàlisi dels estatuts d'aquesta institució, que en els plans originals dels fundadors de la Conferència hi figurés l'agricultura com un dels seus objectius. Si examinem amb deteniment la Reial Cèdula que atorgava la protecció de la monarquia a la Conferència i que contenia els estatuts pels quals s'havia de regir la nova institució (Real Cédula, 1765), comprovarem que en l'article número 9, el que fa referència a les seccions en què s'havia d'organitzar la Conferència, l'agricultura no hi és prevista. En principi, doncs, sembla que els redactors dels estatuts no havien inclòs l'agricultura com a disciplina dins el seu projecte. Tanmateix, si continuem la lectura d'aquesta Reial Cèdula trobarem, una vegada acabat tot l'articulat referent als estatuts, una disposició final del rei, probablement afegida al redactat inicial, que, sens dubte, vol esmenar l'oblit en què han caigut els autors dels estatuts pel que fa a l'agricultura. Aquesta darrera disposició és prou eloqüent:

«Ultimamente determino que entre las Ciencias Naturales en que ha de ejercitarse

dicha Conferencia, se haga lugar a la Agricultura, formando una Dirección particular para ella, como las que se forman para las Ciencias Naturales»

La voluntat del monarca és ben clara, la Conferència ha de fer lloc entre les seves direccions a la d'agricultura. De tot això es desprèn que la Direcció d'Agricultura de la Conferència no va néixer de la voluntat pròpia dels assistents a les reunions de la rebotiga de l'apotecari Sala, sinó que el seu origen era voluntat explícita de la monarquia. Sens dubte, en aquesta voluntat reial van incidir de forma decisiva les pressions exercides pels influents sectors agraristes de la Cort. No hem de perdre de vista que personatges pròxims al rei com el comte de Campomanes o Nicolás de Azara, amb arrelades idees agraristes en el seu pensament, van ser els principals avaladors de la Conferència davant la Cort.

Les primeres passes de la Direcció es van donar en el camp de la docència. Se seguiren les indicacions dels nous estatuts de la Reial Conferència Físicoexperimental que establien com una de les principals tasques de les direccions la d'impartir classes de la seva disciplina. Joan Pau Canals (1730-1786), com a primer director de la secció, va ser l'encarregat de les classes d'agricultura. Aquestes classes es donaven un cop per setmana i, segons sembla, van tenir molt bona acollida (Iglésies, 1964 a: 114).

El novembre de 1766, la Reial Audiència de Catalunya va traspasar a la Reial Conferència una consulta, rebuda des del Ministeri d'Hisenda, sobre el foment de la cria de bestiar a Catalunya. Aquesta consulta havia estat originada per la demanda que el rector de Sant Pere de Vilamajor havia elevat al govern sobre aquest tema. La Direcció d'Agricultura va ser l'encarregada de donar-ne resposta. Per a contestar la consulta es va formar una comissió de cinc membres. Aquesta comissió va elaborar una enquesta amb la finalitat de recollir les dades necessàries per redactar un informe. L'enquesta va ser adreçada als propietaris agrícoles de tot Catalunya i en ella es demanava quin era l'estat de la cria de bestiar al municipi de l'enquestat. El document definitiu redactat per la comissió va ser aprovat per la Reial Conferència l'octubre de 1767. Es tracta d'un text de gran interès, ja que ens permet conèixer amb certa amplitud quin era l'estat de l'agricultura catalana d'aquell temps. Segurament, a més de la informació recollida amb l'enquesta, es van introduir en el redactat els coneixements i les opinions d'alguns membres de la Conferència, propietaris agrícoles bons coneixedors de la problemàtica del sector. L'informe, de vegades incisiu, manté en tot moment un to crític envers algunes actituds de les autoritats governamentals, fent-les responsables, en part, de l'estat de decadència i precarietat en què es trobava el sector ramader al Principat. La Reial Audiència no va encaixar gaire bé aquestes crítiques i va intentar deslegitimar els arguments de l'informe tot atribuint la situació dels ramats a la conjuntura econòmica general.

La sol·licitud de la Reial Audiència s'havia d'adreçar forçosament a la Reial Conferència, ja que era l'única institució acadèmica que comptava amb una secció d'agricultura. L'informe sobre la cria de bestiar va constituir el primer repte públic de la Direcció d'Agricultura. Es transcendia el marc estricte del món acadèmic per contribuir en la solució dels problemes econòmics del país. De fet, s'estava procedint d'acord amb les idees predominants de l'època. No hem d'oblidar que la concepció utilitària de la Ciència era un dels eixos bàsics del pensament il·lustrat. Es considerava que el treball dels científics i de les institucions acadèmiques havia de tenir un rendiment social. Els avenços científics havien de tenir una aplicació directa en qualsevol dels sectors productius d'un país (Him Hof, 1993: 113-122). Els acadèmics catalans no eren aliens a aquestes idees. Pensaven que la Conferència havia

d'esdevenir l'instrument que la societat catalana havia d'emprar per tal de trobar solució a tots aquells problemes on el coneixement científic jugués un paper decisiu. A aquest informe el van seguir molts d'altres. La secció d'agricultura esdevindria un referent imprescindible per a qualsevol consulta relacionada amb els temes agraris del Principat.

2. Memòries, dictàmens i informes

El 1770 els nous estatuts de la Reial Acadèmia de Ciències Naturals i Arts establien explícitament l'agricultura com una de les seves seccions. L'article XVII d'aquests estatuts ens permet conèixer quines havien de ser les orientacions de la Direcció. En aquest sentit, és prou eloqüent el que l'article proclamava:

«La Dirección de Agricultura se ocupará en examinar los mejores medios de cultivar las tierra, hará los experimentos correspondientes para averiguar cuales frutos, y cual cultivo se adaptan más a cada especie de terreno, y clima de la Provincia, y son más ventajosos al Labrador; y con estos conocimientos dará Memorias prácticas de cada Ramo en particular de la grande Agricultura, fáciles y perceptibles a la gente del Campo».

Tot seguint aquestes orientacions, la lectura de memòries va esdevenir la principal tasca de la Direcció. El conjunt d'aquestes memòries constitueix una font interessant per conèixer el pensament agronòmic de l'època. La seva anàlisi ens permet fer-nos una idea de quins eren els temes en els quals es concentraven els interessos dels acadèmics i quines eren les propostes que aquests suggerien per millorar la pràctica agrícola.

L'anàlisi quantitativa de les memòries ens permet conèixer amb quina intensitat es va dur a terme l'activitat acadèmica de la Direcció d'Agricultura al llarg del període estudiat. Observem que va existir una concentració de memòries entre els anys 1786 i 1792. Dins d'aquest segment cronològic, l'any 1789 va ser el que va registrar un màxim, es van llegir 5 memòries, mentre que els anys 1790 i 1791 van ser anys de davallada. A partir de 1792 i fins a la guerra del francès es va experimentar una retracció notable. Dels resultats d'aquesta anàlisi podem inferir que l'oscil·lació de l'activitat de la Direcció va anar lligada als diferents alts i baixos de la conjuntura socioeconòmica i política del país. Els anys precedents a la Revolució Francesa van ser els més productius, van ser els anys daurats de la Direcció d'Agricultura. Els fets revolucionaris al país veí i el conflicte suscitat per la Guerra Gran van suposar una atonia que duraria fins la invasió napoleònica.

Pel que fa a la temàtica de les memòries, observem una gran diversitat. Tanmateix, si ens fixem en el nombre d'elles dedicat a cada tema, podem concloure que la vinya, els prats artificials i la maquinària agrícola van ser les qüestions que van centrar el màxim interès dels homes de la Direcció.

Indubtablement, la vinya i l'elaboració del vi havien d'ocupar un lloc destacat. La vinya era un dels conreus més estesos del Principat i l'activitat econòmica que generava era molt important. No ens ha d'estranyar, doncs, que quan el 1777 l'Acadèmia va preguntar a les direccions a què dedicarien la seva activitat, la d'agricultura contestés que a l'estudi de la bonificació i millora del vi (Lluch. 1970: 158). En efecte, la principal preocupació dels acadè-

mics era la qualitat dels vins produïts al Principat. Si bé la producció assolía uns nivells satisfactoris atesa l'expansió de la vinya, no passava el mateix amb la qualitat del producte obtingut. La qualitat dels vins catalans era inferior a la dels vins francesos, competidors més propers. Per aquesta raó, la majoria de les memòries van ser dedicades a difondre les noves tècniques per elaborar vi que s'aplicaven a França¹.

El segon lloc en el nombre de memòries l'ocupa la promoció dels prats artificials. El foment d'aquests conreus era un dels cavalls de batalla del pensament agronòmic il·lustrat. Teòricament, els prats artificials havien de ser la solució a l'escassetat de farratges i conseqüentment a la precarietat dels ramats. Aquesta qüestió, com ja hem vist anteriorment, era un dels reptes amb què la pagesia catalana s'enfrontava. La Direcció va provar de donar solucions tot proposant la introducció de noves espècies farratgeres i de noves tècniques per conrear-les. Es proclamava, també, la gran utilitat que aquests prats representaven per fer rendir terrenys erms o per evitar els guarets. En definitiva, es presentaven els prats artificials com la solució màgica que havia de portar la prosperitat a tota la pagesia.

Els cereals, la colza, la patata, la canya de sucre o els adobs, van ser d'altres temes que van suscitar l'interès dels nostres acadèmics.

Els informes van jugar un paper diferent al de les memòries. Eren dictàmens de caràcter tècnic que orientaven sobre la matèria consultada. D'aquesta forma la Direcció d'Agricultura ofería un servei de portes enfora i transcendia al propi marc acadèmic. La Reial Audiència, la Capitania General i nombrosos particulars amb les seves consultes van ser els principals clients d'aquest servei.

3. Els homes de la Direcció d'Agricultura

Si fem un cop d'ull a quins van ser els autors de les memòries llegides durant el període estudiat, ens adonarem que la majoria es van concentrar en pocs noms. El nombre d'acadèmics realment actius va ser reduït. Posats a fer una tria i tenint en compte la seva rellevància, podríem destacar-ne els següents: Joan Pau Canals, Josep Albert Navarro (? – 1814), Manuel Barba (1752-1824) i Marià Oliveras (? – 1819). Cadascun d'ells, en moments diferents, van dur les regnes de la Secció o, si més no, va protagonitzar-ne gran part de la seva activitat.

Joan Pau Canals i Martí² era un fabricant d'indianes interessat en les tècniques i mètodes de la tinció de teixits. El 1760 va ser reclamat per Madrid per tal de promoure i millorar el conreu de la roja en terres castellanes. El govern, com a reconeixement de la seva tasca en aquest camp, va nomenar-lo Director i Visitador General del Ram del Tint del Regne. Aquest càrrec va proporcionar-li un gran prestigi entre els ambients empresarials i intel·lectuals de Barcelona. No ens ha d'estranyar, doncs, que quan el 1766 la Conferència va emprendre una

¹ La introducció a Catalunya de les noves tècniques vitivinícoles durant el segle XVIII i principis del segle XIX ha estat estudiada abastament per Agustí Nieto-Galan. Veieu Nieto-Galan (1994), 272-295.

² Per a conèixer més dades sobre la biografia de Joan Pau Canals veieu Alier (1974), 59-91.

nova etapa, fos l'encarregat de dirigir la nova secció d'agricultura. Les exigències del seu càrrec a Madrid van fer que ben aviat hagués de deixar les seves responsabilitats al capdavant de la Direcció. Tanmateix, no s'hi va desvincular del tot i va continuar col·laborant-hi fins a la seva mort.

Josep Albert Navarro Mas i Marquet, advocat de la Reial Audiència, era un ric terratinent amb gran interès per les qüestions agràries. Tenim molt poques dades de la seva biografia. Sabem que posseïa diversos títols nobiliaris i que vivia a la seva finca de Sants. Gairebé de forma ininterrompuda, durant prop de 35 anys, va estar al capdavant de la Direcció d'Agricultura. Podem afirmar que Navarro va ser l'ànima de la Secció durant el segle XVIII. Les seves memòries van abordar una gran diversitat de temes, però les referides a l'elaboració del vi van ser les més nombroses i les d'un contingut més ambiciós. Va ser l'encarregat de redactar bona part dels informes tècnics que la Direcció va elaborar.

La vida i l'actuació pública de Manuel Barba i Roca és més coneguda (Iglésies, 1964 b). Descendent d'una família de metges, va estudiar lleis a Cervera on s'hi va doctorar. El seu especial interès per l'agricultura li provenia de la seva condició de terratinent. Les seves possessions a Vilafranca del Penedès eren sovint l'escenari d'experiments amb nous conreus i noves tècniques. El 1786 va ingressar a l'Acadèmia on, fins al 1802, va llegir tot un seguit de memòries en les quals queda molt ben reflectit el pensament agrarista dels il·lustrats catalans.

Marià Oliveras de Plana, cosí de Barba i Roca, era doctor en lleis i capiscol de la catedral de Barcelona. A part dels càrrecs que va desenvolupar en el si de la Direcció, va ser, també, censor de l'Acadèmia els anys 1799 i 1804. A diferència dels anteriors, Oliveras és el representant del clergat il·lustrat partidari del desenvolupament econòmic. Les seves memòries, amb un alt component propagandístic, van centrar-se fonamentalment en la promoció del conreu de la patata i dels prats artificials.

Les relacions entre Navarro i Barba i Oliveras no van ser d'allò més cordials. Si bé en un principi els dos cosins van expressar en diverses ocasions la seva admiració per l'obra de Navarro, ben aviat les seves relacions es van enterbolir. Les claus d'aquest enfrontament les hem de buscar en els interessos particulars dels seus protagonistes. Navarro havia expressat sovint en les seves memòries la necessitat de millorar la qualitat dels vins, ja que considerava que aquesta era la principal prioritat que havia de tenir la vinicultura catalana per esdevenir més competitiva. La insistència de Navarro en aquest punt va fer que Barba i Oliveras comencessin a discrepar-ne obertament. Els Barba tenien com una de les seves principals activitats econòmiques l'exportació de vins i aiguardents. Posar en dubte la qualitat dels vins catalans podia constituir un perill potencial per als seus negocis, podria espantar els importadors. D'altra banda, els Barba, amb interessos en el sector ramader, eren fermes partidaris del foment del bestiar, mentre que Navarro no considerava aquesta qüestió com a prioritària. La tensió es va anar acumulant fins que el 1802 Navarro va decidir abandonar la Direcció. Com veiem, no tot era harmonia en les relacions entre els membres de la Secció. De vegades, el debat acadèmic tenia un rerafons bastit per interessos particulars o de grup. La pugna que acabem de veure n'és un exemple.

El pensament i l'actuació d'aquests acadèmics es va emmarcar, sens dubte, en l'esperit de la seva època. Malgrat la seva diferent adscripció professional —advocats, industrials o clergues— a tots els unia un interès pregon pel desenvolupament econòmic del país. No eren estrictament agraristes, però tampoc no eren estrictament comerciants o estrictament industrials, eren les tres coses alhora, o, almenys, volien ser-ho (Vilar, 1979).

4. Conclusions

Com hem vist, l'Acadèmia va esdevenir al llarg del segle XVIII una plataforma d'acció dels sectors agraristes més conscients del país, que des de la Direcció d'Agricultura van promoure i difondre les idees renovadores que des dels postulats d'una agronomia moderna arribaven procedents d'Europa. Una plataforma d'acció que també va ser utilitzada per provar d'incidir en la política agrària del govern, els continguts dels nombrosos dictàmens i informes en són un exemple.

Al mateix temps, l'Acadèmia va convertir-se, també, en capdavantera del procés d'institucionalització de l'agronomia i de la seva docència al Principat. Un procés que tenia com a objectiu el d'eleva l'agricultura a una disciplina emmarcada dins dels paràmetres de la Ciència. Un procés que simultàniament s'estava produint en altres països europeus.

Bibliografia

- ALIER, R. (1979), «La fàbrica d'indianes de la família Canals», *Recerques*, 4, 59-91.
- IM HOF, U. (1994), *La Europa de la Ilustración*, Barcelona, Crítica.
- IGLÉSIES, J. (1964 a), *La Real Academia de Ciencias Naturales y Artes en el siglo XVIII*, Barcelona, Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona.
- IGLÉSIES, J. (1964 b), *Manuel Barba i Roca (1752-1822)*, Barcelona, Fundació Josep Mas-sot i Palmés.
- LLUCH, E. (1970), *El pensamiento económico en Cataluña entre el renacimiento económico y la Revolución Industrial: la irrupción de la escuela clásica y la respuesta proteccionista*, Barcelona, Tesi doctoral.
- NIETO-GALAN, A. (1994), *Ciència a Catalunya a l'inici del segle XIX: teoria i aplicacions tècniques a l'Escola de Química de Barcelona sota la direcció de Francesc Carbonell i Bravo (1805-1822)*, Barcelona, Tesi doctoral inèdita.
- REAL Cédula. (1765), Arxiu de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, Acordados, 11-22.
- VILAR, P. (1979), *Assaigs sobre la Catalunya del segle XVIII*, Barcelona, Curial.